

Karjalan kansallisuus- ja kielitilanteen heijastumat Vuokkiniemen kyselytutkimuksessa

Itämerensuomalaisten kielten
praktikum
Helsingin yliopiston
suomalais-ugrilainen laitos

Juha Kuokkala
Marraskuu 2004

Sisällys

1. Johdanto	1
2. Kansallisuus- ja kielitilanteen kehitys 1800-luvulta nykyaikaan.....	2
3. Karjalan kielen opetuksesta.....	4
4. Lopuksi.....	6
Lähteet	7

1. Johdanto

Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos järjesti toukokuussa 2004 kenttätömatkan Vienan Karjalaan Vuokkiniemen kylään. Matkalla tehtiin muun muassa viiden opiskelijan voimin kyselytutkimus, jolla selvitettiin kyläläisten asenteita karjalan kieltä kohtaan ja näkemyksiä sen tulevaisuudesta. 52 henkilöltä saaduista vastauksista on koostettu raportti (Kuokkala ym. 2004), jonka tulosten suhteuttamista karjalan kielen tilanteeseen laajemmin pyritään tässä kirjoituksessa tekemään. Lähteinä on käytetty pääasiassa karjalaistutkijoiden aiheesta julkaisemia artikkeleita, demografisten tietojen osalta myös Seppo Lallukan kokoamia tilastoja.

2. Kansallisuus- ja kielitilanteen kehitys 1800-luvulta nykyaikaan

Väestön etninen koostumus nykyisen Karjalan tasavallan alueella oli vielä 1900-luvun alussa hyvin selkeärajainen: Muurmannin radan vyöhykkeellä ja sen itäpuolella asui venäläisiä, länsipuolella taas lähes pelkästään karjalaisia. Vielä vuoden 1933 väestönlaskennan mukaan tasavallan piirit jakaantuivat kahteen ryhmään: toisissa karjalaisten osuus oli 81–94 % (8 piiriä), toisissa 0–26 % (11 piiriä). (Lallukka 1990: 3–4.) Väestön homogeenisuus näkyi myös kielessä: karjalaisista valtaosa oli yksikielisiä. Kontaktit venäläisiin olivat hyvin rajoittuneita, ja ne koskivat vain osaa miesväestöstä. Kyse oli välittömästä kanssakäymisestä; joukkotiedotusvälineitä ei juuri vielä ollut, ja väestö oli valtaosaltaan lukutaidotonta. Karjalaiset asuivat hajallaan pienissä kylissä harjoittaen kalastusta, metsästystä ja maanviljelystä. (Klementjev 1992: 146; Zaikov 1995: 109.)

Vallankumouksen jälkeen olosuhteet alkoivat nopeasti muuttua. Yhteiskunnan teollistumisen ja keskittämisen lisäksi myös neuvostoideologia suosi kansallisten erityispiirteiden jättämistä taka-alalle ja kansallisuuksien sekoittumista. Karjalan tasavallassa suurin väestösuhteisiin vaikuttanut tekijä oli massiivinen muuttoliike, joka 1930-luvulta alkaen toi muualta Neuvostoliitosta työvoimaa nopeasti kasvaneen metsäteollisuuden tarpeisiin. 1940–50-luvuilla noin 2/3 tasavallan väkiluvun lisäyksestä johtui muuttoliikkeestä. Samalla alueen asutusrakenne muuttui: pieniä kyliä tyhjennettiin, asutusta pyrittiin kokoamaan kasvukeskuksiin samoin kuin maataloustuotantoa suurtiloille. Erityisen jyrkästi perinteisestä karjalaisesta kyläympäristöstä poikkesivat keskelle metsiä pystytetyt metsätyötaajamat, joissa suurin osa väestöä oli muualta tullutta ja jokapäiväiseksi käyttökieleksi muodostui venäjä. Eri kansallisuuksien väliset seka-avioliitot yleistyivät, ja etenkin metsätyötaajamissa lasten yhteys karjalaisiin juuriin katkesi helposti, koska isovanhempien sukupolvea ei näissä taajamissa juuri asunut. (Klementjev 1992: 146–9; Lallukka 1990: 3–11.)

Muuttoliikkeen ja karjalaisväestön sulautumisen seurauksena kansallisuudeltaan karjalaisten osuus laski Karjalan tasavallassa vuosina 1926–1959 37,4 %:sta 13,1 %:iin. Hallintopiirien etniset profiilit häivytyivät; 1959 enää kolmessa piirissä seitsemästätoista karjalaiset olivat jonkinlaisena enemmistönä (Aunus 57,4 %, Kalevala 58,6 %, Prääsä 42,6 %). 1960-luvun jälkeen tilanne on tasaantunut siten, että karjalaisten osuus tasavallan väestöstä on laskenut vain hiljakseen: vuonna 1979 se oli 11,1 % ja vuonna

1989 10,0 %. Myös karjalaisten absoluuttinen määrä on jatkuvasti laskenut: vuonna 1959 heitä asui Venäjän federaation alueella 164 000, vuonna 1989 taas 125 000 ja tuoreimpien tietojen mukaan vuonna 2002 enää 93 000. (Lallukka 1990: 4–8, 1992: 4, 2004.)

Kansallisuustilastot eivät kuitenkaan vielä kerro koko totuutta. Yhä suurempi osa kansallisuudeltaan karjalaiseksi lukeutuvista puhuu äidinkielenään venäjää. Osuus on kasvanut tasaiseen tahtiin: vuonna 1959 se oli 19 %, 1970 28,2 %, 1979 38,2 % ja 1989 jo 48,5 %. Maaseudulla venäjänkielisyys on jatkuvasti ollut pienempää kuin kaupungeissa, joissa venäjänkielisten enemmistöaseman lisäksi myös kulttuuri ja elinkeinot ovat poikenneet perinteisistä karjalaisista ja suosineet valtakulttuuriin sulautumista. Kaupungeissa kehitys on vienyt nopeammin kielenvaihtoon, maaseudulla taas laajaan kaksikielisyyteen: karjala on säilynyt käytössä venäjän rinnalla omissa yhteyksissään. Vuoden 1979 väestönlaskennan haastatteluissa 92,6 % maaseudulla asuvista karjalaisista sanoi osaavansa karjalaa ainakin jonkin verran. Kaksi kolmesta puhui karjalaa kotipiirissä; puoliset puhuivat keskenään karjalaa 47 %:ssa perheistä ja karjalaa sekä venäjää 12,8 %:ssa. Naapurien ja tuttavien kesken käytti ensi sijassa karjalaa 44,5 %, karjalaa ja venäjää sekaisin joka kolmas. Työssä pelkkää venäjää käytti 42 % vastaajista, loput sekä venäjää että karjalaa. Joka kolmannessa perheessä äiti tai isä puhui lapsille karjalaa joko yksinomaan tai venäjän rinnalla. Sukupolvien välisessä kanssakäymisessä karjalan käyttöaste oli 40 %, mutta käyttö painottui vahvasti vanhimpiin ikäluokkiin. (Klementjev 1992: 149–150.)

Vuokkiniemellä 2004 tehdyn haastattelun tulokset muistuttavat huomattavasti edellä esitettyjä vuoden 1979 koko tasavallan maaseutukarjalaisten tilastoja. Haastatelluista 90 % ilmoitti karjalan äidinkielekseen, puolet myös nykyiseksi kotikielekseen. Karjalan ja venäjän käyttö rinnan on kuitenkin kodeissa myös yleistä (37 %). Nuoremmat vastaajat käyttivät työssä yleensä venäjää, muut venäjää tai karjalaa tilanteen mukaan. Yleinen suuntaus oli, että vanhempien ihmisten kanssa puhutaan karjalaa, lasten kanssa venäjää.

Karjalaisten assimilaatiota osoittaa selvästi vuoden 1989 väestönlaskentatiedoista laskettu ikäjakauma: aikuisten ikäluokat olivat karjalaisilla noin puolta suurempia kuin lasten. Kielitilanne on vielä huolestuttavampi: vanhimmista ikäluokista lähes kaikki puhuivat äidinkielenään karjalaa, keski-ikäisistä noin puolet, mutta lapsista enää

kymmenesosa. (Klementjev 1993: 128–130.) Tämänkaltaiselta vaikutti tilanne Vuokkiniemelläkin. Lähes kaikki karjalankieliset haastateltavamme olivat yli 30-vuotiaita. Lapset kuulemma ymmärtävät karjalaa mutta eivät puhu. Ja todellakin, ainut karjalankielinen lausahdus, mitä vuokkiniemeläislapsista onnistuimme saamaan irti, oli ”Terveh!”

Vaikka neuvostoaikana karjalan kieleen liittyneen vähättelyn ja häpeilyn voisi luulla olojen vapautumisen ja kielen elvytyshankkeiden myötä jääneen taakse, eivät karjalaisvanhemmat edelleenkään näytä puhuvan lapsilleen äidinkieltään. Osin syynä näyttää olevan piintynyt käyttäytymiskoodi: lasten ja nuorten kanssa vain kerta kaikkiaan kuuluu puhua venäjää. Karjalan kielellä ei nähdä olevan arvoa sinänsä, tai vaikka nähtäisiinkin, niin suhtautuminen on melko välinpitämätöntä; ihmiset eivät usko omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa.

3. Karjalan kielen opetuksesta

Jos eivät vanhemmat opeta karjalaa lapsilleen, niin ei koulukaan juuri pysty tilannetta auttamaan. Karjalan kielen asema koulujärjestelmässä on täysin marginaalinen. Karjalan kieli on ollut virallisena oppiaineena vuodesta 1989, mutta ainetta opetetaan on vain alaluokilla (1–4), ja niilläkin vain kerran viikossa. Oppiaine on valinnainen, mikä aiheuttaa sen, että useat oppilaat valitsevat mieluummin vapaatunnin karjalan sijaan. Vaikka karjalaa opiskelevien määrä kasvoi alkuvaiheessa nopeasti (lukuvuonna 1989–90 oppilaita oli 300, lv. 1995–96 jo 2 500), se käsitti parhaimmillaankin vain noin 20 % kaikista karjalaisista koululaisista. 1990-luvun loppupuolella taloustilanteen kiristyttyä opetuksen ja oppilaiden määrä on ollut laskussa; lukuvuonna 2003–04 oppilaita oli reilut 1 800. Karjalan kielen opetuksesta on ollut helppo säästää, koska sillä on ollut vain epävirallisen valinnaisaineen status. (Zaikov 1995: 114–5, 2000: 28–30; Markianova 2004.)

Kaikissa kouluissa ei karjalan kieli ole edes ollut varsinaisena oppiaineena, vaan sitä on opiskeltu kerhomuotoisesti kouluajan ulkopuolella. Tällainen on ollut tilanne myös Vuokkiniemellä, vaikka kylä on yksi karjalaisimmista kylistä Vienassa. Siihen nähden ei ollutkaan kovin yllättävää, että suurin osa kyselyn vastaajista (68 %) toivoi karjalan kielen opetusta kouluissa lisättävän.

Opetusta haittaa rahoituksen niukkuuden lisäksi puute pätevistä opettajista. Petroskoin yliopistoon ja pedagogiseen korkeakouluun perustettiin tosin jo 1990-luvun alussa karjalan ja vepsän kielen laitos osin juuri kielenopettajia kouluttamaan, mutta sieltä valmistuneet eivät ole juurikaan sijoittuneet kouluihin, osittain opettajien matalan palkkatason, osittain Karjalan opetusministeriön ja piirihallintojen välinpitämättömyyden takia: kyläkouluihin ei oteta karjalan kieleen erikoistuneita opettajia, vaan kieltä saavat opettaa – miten kykenevät – muiden aineiden opettajat. Joidenkin koulunjohtajien ja viranomaisten asenne on se, ettei karjalaa tarvitse opettaa. (Zaikov 1995: 114–5, 2000: 28–30.) Myös jotkut vuokkiniemeläiset olivat sitä mieltä, että karjalan opetuksesta koulussa ei ole mitään hyötyä.

Opetuskielenä karjalaa ei ole koskaan käytetty kouluissa, ja ajatuskin tuntui Vuokkiniemen asukkaista nykytilanteessa utopistiselta. Tämä on luonnollista, koska jatkokoulutus ja yhteiskunnan elimet toimivat venäjän kielellä, ja karjalankielinen opetus ei valmistaisi lapsia tähän. Kuitenkin Zaikovin (1995: 115) mielestä kaikkien kouluaineiden opetus äidinkielellä on edellytys sille, että lapset oppivat äidinkieltänsä täydellisesti ja kieli pysyy elossa. Omakielisen opetuksen esteenä on vain oppimateriaalin täydellinen puuttuminen. Karjalan kielen oppikirjojakaan ei ole (ainakaan Zaikovin 2000 ilmestyessä) muita kuin alaluokille suunnattuja aapisia ja lukemistoja sekä karjalais-venäläiset sanakirjat aunuksen ja vianan murteille. Joidenkin aineiden, kuten liikunnan ja maantiedon opetuksessa karjalan käyttöä on silti Zaikovin (1995) mukaan hyvin tuloksin kokeiltu.

Karjalan kieltä on jonkin verran alettu käyttää päiväkodeissa; on pidetty erityisiä ”karjalan kielen puolituntisia”, joissa kieltä opetetaan satujen ja kuvien avulla, sekä *gornitsoja*, joissa lapset esittävät opettelemiaan lauluja, näytelmiä, runoja ym. Aktiivista kielitaitoa lapset oppivat kuitenkin vain, jos karjalaa käytetään ympäristössä jatkuvasti ja johdonmukaisesti, mistä Uhtuan kielipesähanke on antanut rohkaisevia tuloksia (ks. Pasanen 2003). Joissakin kouluissa on elävää karjalan kieltä tuotu oppilaiden ulottuville kutsumalla vanhuksia koululle tarinoimaan karjalaksi sekä järjestämällä kaupunkilaislapsille loma-aikaan kielikylpyleirejä karjalankielisissä kylissä (Zaikov 1995: 114–115, 2000: 28).

Vuokkiniemellä ei nähtävästi koulun kielikerhoa kummempaa karjalanopetusta ole järjestetty. Oman kielen matala arvostus näkyy kommenteista, joissa karjalan todetaan olevan lähinnä kotipiiriin kuuluva kieli ja karjalan opetuksen voivan jopa haitata venäjän tai suomen oppimista. Suomen kielellä onkin rajan läheisyyden takia Vuokkiniemellä korostaisen tärkeä asema verrattuna muuhun Karjalaan ja Vienaan. Lähes kaikkien haastateltujen mielestä suomen kieltä tulisi opettaa kouluissa. Jotkut ajattelivat riittävän karjalan kielen taidon tulevan siinä sivussa.

4. Lopuksi

Vuokkiniemellä tehty kartoitus osoittaa samaa karjalaisten assimiloitumiskehitystä kuin aiemmat laajemmalla alueella tehdyt tilastot. Luvuista voisi nähdä, että sama kriittinen vaihe, jossa karjalan kieli 25 vuotta sitten oli koko kansan keskiarvoilla mitaten – vanhuksista noin 90 % oli karjalankielisiä mutta lapsista vain 10 % – on nyt saavuttanut kaikkein karjalaisimpana pidetyn kylän. Vuonna 1989 arvioitiin vielä yhdeksän kymmenestä vuokkiniemeläisestä puhuvan karjalaa (Lallukka 1990: 8); nyt määrä lienee jo selvästi pienempi (kyläläiset itse arvioivat, että noin kolme neljännestä asukkaista on karjalaisia). Jos sama suunta jatkuu, karjalan kieltä uhkaa häviäminen parin sukupolven kuluessa. Kehityksen kääntämiseksi olisi ensinnäkin palautettava karjalaiskylien elinkelpoisuus, jotta nuorten ei olisi pakko muuttaa kaupunkiin saadakseen töitä, ja toiseksi saatava karjalan kieli välittymään kylissä normaalisti sukupolvelta toiselle. Tarvittavien varojen puutteen, valtiovallan penseän suhtautumisen ja yksilötason yleisen välinpitämättömyyden perusteella kielen tulevaisuuden näkömät eivät kuitenkaan ole järin valoisat.

Lähteet

- Klementjev, Jevgeni 1992: Kielitilanne karjalaisten keskuudessa: nykytila ja kehityssuunnat. – *Carelia* 3/1992. Petroskoi: 145–151.
- Klementjev, Jevgeni 1993: Karjalan kansallisten vähemmistöjen kohtalo vaa’an kielessä. – *Carelia* 7/1993. Petroskoi: 128–138.
- Kuokkala ym. 2004 = Juha Kuokkala & Sonja Laitinen & Tarja Melin & Outi Pynnönen & Kirsimaria Riikola: *Karjalan kielen tulevaisuus? ”Ei suata sanuo.” Kielisosiologinen tutkimus Vuokkiniemen kylässä*. Kenttätöyökurssin lopputyö. Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos.
- Lallukka, Seppo 1990: Karjalaisasutuksen eroosio Neuvosto-Karjalassa. – *Suomen antropologi* 3/1990: 3–14.
- Lallukka, Seppo 1992a: *Venäjän uralilaisten kansojen tilastoa*. Venäjän ja Itä-Euroopan instituutti, Julkaisusarja A16. Helsinki.
- Lallukka, Seppo 2004: *Venäjän suomalais-ugrilaiset – viimeisimpien väestönlaskentojen kertomaa*. Luento Studia Fenno-Ugrica -sarjassa. Helsingin yliopisto 21.9.2004.
- Markianova, Ljudmila 2000: Karjalan kieli venäjän kielen naapurina. – Sulkala (toim.): *Kieli- ja kulttuurikontaktit. Kieli ja kulttuuri päiväkodissa, koulussa ja opettajankoulutuksessa -seminaari 6.–7.5.1999*. Oulun yliopisto, Oulu: 13–22.
- Markianova, Ljudmila 2004: *Karjalan kieli rajantakaisessa Karjalassa*. Luento Studia Fenno-Ugrica -sarjassa. Helsingin yliopisto 12.10.2004.
- Pasanen, Annika 2003: *Kielipesä ja revitalisaatio. Karjalaisten ja inarinsaamelaisten kielipesätoiminta*. Pro gradu, Helsingin yliopisto.
- Zaikov, Pekka 1995: Karjalan kielen opetus ja käyttö nykypäivänä. – Tuija Saarinen & Seppo Suhonen (toim.): *Koltat, karjalaiset ja setukaiset. Pienet kansat maailmojen rajalla*. Snellman-instituutti, Kuopio: 109–115.
- Zaikov, Pekka 2000: Karjalan kielen opettamisesta Karjalan Tasavallassa. – Helena Sulkala (toim.): *Kieli- ja kulttuurikontaktit. Kieli ja kulttuuri päiväkodissa, koulussa ja opettajankoulutuksessa -seminaari 6.–7.5.1999*. Oulun yliopisto, Oulu: 297–301.